

Lieve Nina,

Hans en Petra gaan samenwonen. Je hebt het vast gehoord of gelezen. Blij? Ik wel, al houd ik mijn hart vast. We hebben er totaal niets mee te maken, maar we zijn nu eenmaal getuige geweest van hun ontluikende liefde, en dus min of meer belanghebbend. Een miljoen mensen keek naar de rituele paringsdans van deze twee vijftigers en van de andere potentiële stellen in het eigenlijk idiote hybride programma *B&B Vol Liefde*, waarbij je niet weet of de B&B-houder uit is op een liefdes- dan wel een zakenpartner. Ze zeggen altijd dat de geliefde vooral ook een eigen leven moet hebben, maar stellen het toch wel erg op prijs als ze de wc's boenen, de vloer dweilen en paardenstront opruimen (Petra!). De publieke hofmakerij – ik heb even geen beter woord – heeft iets weg van een *corrida*, waarbij stier en matador almaar van rol wisselen. De kansen keren voortdurend. Het publiek – wij dus, thuis op de bank – juicht of loeit of kreunt.

Het verlangen naar liefde en kameraadschap (of aandacht) moet heel groot zijn om het afbreukrisico van de televisie aan te gaan. Je hebt er tref-

fend over geschreven in je stukken voor *De Correspondent*. Ook ik zat door het sleutelgat te gluren naar iets wat privé hoort te zijn, maar dat we inmiddels hebben geaccepteerd als 'realityshow'. We nemen de onnatuurlijke aanwezigheid van camera's en montage, en dus de manipulatie van de werkelijkheid (= fictie), voor lief.

Het is allemaal echt, willen we geloven, vol betekenis en niet *a tale told by an idiot*. Het echte is zo geweldig belangrijk geworden, dat de behoefte aan echt gebeurd ook de literatuur heeft veranderd. Pure fictie is niet meer gewild, tenzij de auteur het 'zelf heeft meegemaakt' en daar sappig over kan vertellen. Was het aanvankelijk een behoefte van de ongeoefende lezer, geleidelijk aan is het een tendens geworden bij alle lezers, en bij veel schrijvers. Het is inmiddels gecanoniseerd als 'life writing'. De grote belangstelling ervoor is niet los te denken van de social media, die ijdelheid en zelfvergroting normaal hebben gemaakt. In fictie manifesteert het ik van de schrijver zich veel verholper. Ik ben benieuwd hoe jij denkt over deze ontwikkeling.

Terug naar Hans en Petra. En Martijn en Fenna. En Astrid en Harmjan. De drie koppels die de publieke executie hebben overleefd. Tot nu toe. Terug ook naar de andere stellen, waarbij geen liefde opbloede. Terug naar ons, kijkers. Een *guilty pleasure* noemen we ons voyeurisme. We weten dat het niet mag, daarom is het net zo lekker als een bak kruidnootjes in witte chocola. En als genoeg mensen ons schuldig vermaak delen, wordt het vanzelf een officieel en serieus onderwerp van gesprek.

Reflecteren erop neemt de schuld weg. Ook het plezier?

Maar toch, als we even afzien van oppervlakkig commentaar op de protagonisten, valt er veel te zeggen over de manier waarop de taal der liefde is veranderd. Dat trof me in de liefdesbrieven van je opa aan je oma, waarover je schreef. Het zorgvuldige handschrift van Jan, de geciseleerde gedachten die hij ontvouwt voor zijn Liesje, staan in zo groot contrast tot de bijna primitieve uitspraken over liefde van de hoofdpersonen in de televisieserie, dat je onherroepelijk de vraag stelt naar de authenticiteit van beide verschijningsvormen van de liefde. Zitten we zo vast in een tijdgebonden jargon dat de werkelijkheid eronder niet meer zichtbaar is? Is de liefde veranderd of is alleen de taal veranderd?

De deelnemers aan *B&B Vol Liefde* (en alle andere datingprogramma's) zijn op zoek naar 'de klik', het mysterieuze moment dat er iets gebeurt, dat twee wezens bijna hoorbaar in elkaar schuiven als de slang in de stofzuiger: het zit goed, het zit vast, het hoort bij elkaar. Als je 'de klik' niet voelt, dan kun je wel inpakken. Grappig genoeg voelde Hans bij Petra de klik niet meteen, en Petra had aanvankelijk ook zo haar bedenkingen bij de houding van Hans. Is juist daarom hun liefde dus bestendig? Of toch meer een zakelijke overeenkomst bij gebrek aan beter, alsof de leeftijd de liefde in de weg zit. Ben je eenmaal in de vijftig – *sadder and wiser* – dan word je praktischer.

Ik moet je eerlijk bekennen dat er misschien wel

iets waar is van ‘de klik’. Toen ik mijn geliefde nu bijna tweeënvijftig jaar geleden zijn entree zag maken op een feestje (begeleid door een fraaie blonde) zei ik meteen tegen de vrienden met wie ik op dat moment stond te praten: ‘Die is voor mij.’ Toen had hij me nog niet eens opgemerkt. Even later schoot de klik er – na enig voorbereidend werk van mijn kant – bij hem ook in. We waren allebei vijftientwintig jaar oud. Het zal dus zeker een fysieke klik zijn geweest. Net als jullie (ik zeg voor het gemak maar ‘jullie’) op Tinder nu scanden we vijftig jaar geleden de aanwezigen op lichamelijke aantrekkelijkheid. De overige eisen kwamen uiteraard snel daarna aan de beurt. Maar ik had geen lijst, zoals jonge mensen nu hanteren: hij/zij moet dit en dat hebben, kunnen, willen. En voor zover ik de toenmalige voorkeuren van mijn geliefde ken, scoorde ik weinig punten. Mijn aanstaande schoonmoeder zei dat ze juist daarom wist dat de liefde ‘echt’ was.

Het omgekeerde, dat er geen klik was maar dat liefde langzaam uit vriendschap groeide (zie ook opa Jan en oma Liesje), was zeker mogelijk, maar het simpele dierlijke en hormonale proces van primaire seksuele aantrekkingskracht was ook in mijn jonge jaren de eerste schifting voor een snelle keuze. Dat is een vrij efficiënte manier om de soort te behouden. Liefde is toch in de kern – hoe noem je dat – blind darwinisme. Alle verwarring, alle verdriet en vreugde, angst en triomf, alle romantische verpakking – het zijn tierelantijnen. De mens heeft besef van tijd en sterfelijkheid en wil daarom

het leven mooier maken dan het is. Het moet volmaakt zijn. Het is nooit volmaakt.

Tijdens je dankwoord bij de toekenning van de Jonge Ganzenveer vertelde je dat je liefdesverdriet had. Iedereen was geroerd en vertederd door je openheid. Het wekte de bitterzoete herinnering aan eigen liefdesverdriet, dat we in het verleden altijd dapper en in stilte moesten dragen. Kwetsbaar zijn in het openbaar? Liever niet. Maar jij was dat wel. Ik vind dat mooi. Het is de kwetsbaarheid van alle afgewezen kandidaten in *B&B Vol Liefde*. Het is ook de kwetsbaarheid van degene die afwijst. Zie Martijn in *B&B*. Liefde is een zaak van twee mensen. Wat doen wij er opeens dan toch allemaal bij? De grens tussen privé en publiek vervaagt. Goed? Niet goed? Ik ben er niet uit.

Ik schrijf je vanuit Italië. Hier in de buurt was het hof van Urbino, waarover Baldassare Castiglione *Het boek van de hoveling* schreef, een kerntekst van de Renaissance over de ideale omgangsvormen. Maar ik geloof dat ideaal en werkelijkheid toen ook al sterk van elkaar afweken.

Veel liefs,
Nelleke

Lieve Nelleke,

Hier een brief vanuit het bos van Fontainebleau, onder Parijs, waar Gustave Flaubert een deel situeerde van zijn laatste roman *De leerschool der liefde* (1869). Een boek waarin, naar het schijnt – ik ben nog niet begonnen –, hoofdpersoon Frédéric Moreau zijn hele leven blijft hangen in zijn onbeantwoorde liefde voor een oudere vrouw. Romantisch of tragisch? Of beide? En hoe verhoudt zo'n verlamme liefde zich tot de revolutionaire politieke realiteit van rond 1848, die de achtergrond vormt? Ben benieuwd.

Het is een romantische neiging, vermoed ik, om tijdens een reis te willen lezen over de plek waar je bent. Iets met authenticiteit en mythologisering. Dat het in cultuurhistorische zin romantisch is van tijd tot tijd naar het bos te trekken om de beschaving te ontvluchten, weet ik wel zeker. Ik neem me altijd voor mijn laptop thuis te laten, mijn telefoon te verstoppen, mijn aandacht te richten op de bomen, de vogels. Niet swipen, niet klikken, gewoon doorademen.

De vorige keer dat ik dat probeerde mislukte het

jammerlijk. We lagen in een tent in een prachtige Sloveense alpenwei, mijn geliefde en ik, en keken op mijn telefoon dwangmatig alle afleveringen van *B&B Vol Liefde*. Een programma – zeg ik om het goed te praten – als een negentiende-eeuwse roman, een verslavend feuilleton over de eindeloze liefdesperikelen van een stel gemankeerde mensen. Gewone mensen dus eigenlijk, die hun leven lang min of meer blijven geloven dat er een ‘ware’ voor ze bestaat die ze compleet zal maken. Zo hardnekkig is die droom, zo sterk dat verlangen dat men, jij zegt het mooi, het afbreukrisico van televisie aanvaardt. In de negentiende eeuw bestonden er andere afbreukrisico’s – syfilis? –, maar verder lijkt er weinig veranderd sinds Flaubert.

Uiteindelijk blijft het gissen naar waarom mensen aan zo’n programma meedoen; dat kan je als kijker een heel seizoen bezighouden. Nog interessanter is de vraag waarom we blijven kijken. Ja, als genoeg mensen ons schuldig vermaak delen wordt het vanzelf een serieus onderwerp van gesprek. Het geeft een gevoel van saamhorigheid om mee te kunnen praten over zo’n gedeelde media-ervaring. Daarnaast betrap ik mezelf op de aanname dat het wel iets moet betekenen als zoveel mensen ergens naar kijken, dat het programma iets zegt over de mensheid, dat er iets wezenlijks in schuilgaat. (Dit kan beroepsdeformatie zijn; de cultuurcriticus moet iets hebben om haar werk te legitimeren.)

We zijn voyeurs, zeg jij, die door het sleutelgat zitten te gluren naar iets wat privé hoort te zijn. We hebben dat inmiddels geaccepteerd als reali-

ty-tv, we weten dat het gemanipuleerd en gemon- teerd is, en toch is die 'echtheid' belangrijk. We willen echte gevoelens zien, van echte mensen in echte situaties. De beste reality – *Boer zoekt vrouw*, *Ik vertrek* – voorziet daar soms in. Maar vaker zien we de laatste tijd mensen die zich voor de camera gedragen alsof ze een sollicitatiegesprek voeren: kijk, dit ben ik, dit wil ik, hier is een lijst met eisen waaraan een partner moet voldoen. Soms is het ontwapenend. Ik zoek 'de klik', ik zoek 'een maat- je', ik zoek een 'arm om me heen'.

Dat dit alles privé hoort te zijn is allang niet meer vanzelfsprekend. Het genre reality-tv heeft, sinds het ontstaan ervan in de jaren negentig, on- getwijfeld bijgedragen aan het vervagen van de grens tussen publiek en privé. Daar zou je hele proefschriften over vol kunnen schrijven, maar ik beperk me nu even tot het effect van die ontwik- keling op de wereld van de literatuur. Een heerlijk onderwerp, vind ik, waar veel schrijvers die ik ken zich graag boos over maken. Je verkoopt alleen nog maar een boek, zo luidt de klacht (nogal grof- weg), als dat boek gaat over je waargebeurde jeugd vol misbruik. En dan moet je daar ook nog op tv over komen vertellen.

Die overmatige interesse van pers en publiek in de persoon van de schrijver en diens autobiogra- fie zou ten koste gaan van 'pure' fictie. Literatuur waarin het rauwe materiaal van de werkelijkheid wordt omgesmeed tot kunst, waarin de verbeel- ding belangrijker is dan de realiteit.

Terwijl ik dit schrijf denk ik al dat het onder-

scheid nogal kunstmatig is en de grens arbitrair. Ja, er worden veel autobiografische boeken verkocht en de platheid waarmee de media de literatuur benaderen is onuitstaanbaar. Maar tussen privé en publiek bestaat bij iedere romanschrijver volgens mij voortdurend een wisselwerking.

Ons lichaam, onze eigen ervaringen en emoties zijn de filter waardoor ons werk tot de wereld komt. Dat is echt anders bij een notaris of een automonteur.

Het 'ik' van de schrijver manifesteert zich verholder in fictie, maar zowel pure fictie als autobiografie is volgens mij een vorm van zelfexpressie.

Ik hou van beide, *life writing* en fictie. Mijn probleem met de devaluatie van fictie gaat dan ook minder over inhoud dan over vorm. Die enorme hang naar 'echte' verhalen laat zich volgens mij ook vertalen als een behoefte aan letterlijkheid en bruikbaarheid. Een heldere boodschap. Aan stemmen die je voorkauwen wat je moet doen, hoe je moet leven, wat je moet denken. Kant-en-klare betekenis, met kant-en-klare woorden, niet mis te verstaan. Zelf moeten interpreteren wat een tekst je te vertellen heeft is te veel gevraagd. Het is te intensief, te tijdrovend, de wereld is al onbegrijpelijk genoeg.

Je eigen betekenis kunnen geven, aan een leven, aan een tekst, is een kunst die nauwelijks nog onderwezen wordt. In plaats daarvan wordt de zingevingshonger van velen gestelpt met een niet-aflatende stroom clichés. In *B&B Vol Liefde* zien we de kandidaten hun stormachtige emoties machteloos

te lijf gaan met gemeenplaatsen: 'Ik neem even mijn momentje'; 'Ik geef mijn grens aan'; 'Ik voel de klik niet helemaal'. Zo armoedig en beklemmend is vandaag de taal van de liefde, kun je alleen maar denken.

Dan nog maar even naar mijn eigen privédoein, want ik ben momenteel de laatste die commentaar mag leveren op hoe anderen hun liefdesleven verbruien. Die geliefde met wie ik een leven, een tent en vele seizoenen van vele reality-tv-series deelde, is mijn geliefde niet meer. Al ontsnapt de werkelijkheid meteen aan die constatering. Wat moet ik zeggen, de liefde is er nog steeds, maar in de realiteit lieten onze twee levens zich niet verenigen. Waar precies is die liefde dan, vraag je je af, als het niet in de realiteit is?

Ik weet eigenlijk niet hoe ik erover moet schrijven, Nelleke. Het vervult me met bewondering dat jij en je man het al meer dan vijftig jaar met elkaar redden. Ik vertelde het publiek van de Gouden Ganzenveer over mijn liefdesverdriet, omdat ik denk dat iedereen die liefdesverdriet kent dat ervaart als een crisis van betekenis. Het is een moment in het leven dat dat leven voelt als *a tale told by an idiot* – zinloos en ontdaan van zijn betekenis.

Het verhaal dat je jarenlang samen hebt verteld is voorbij. Er is een nieuw verhaal nodig, nieuwe taal.

Zulke crises maken we voortdurend door, op grote en kleine schaal. Een deel van de verstarren en onverzettelijkheid dat de oplossing van die